

Kierkegaard ve Levinas: Ötekinde Kaybolmak mı, Ötekinde Var Olmak mı?

Sibel Kadioğlu¹

ORCID: 0000-0002-0714-7270

DOI: 10.55256/TEMASA.1785970

Öz

Kierkegaard ve Levinas Batı felsefesine yönelik eleştirel tavırları ve etik anlayışları ile fark yaratan, felsefelerinde dini öğretilerin etkisini güçlü biçimde gördüğümüz filozoflardır. Kierkegaard'ın felsefesinde 'kendi olma' ideali ile 'ben'i öne çıkarışının karşısında Levinas güçlü bir 'öteki' savunucusu olmuştur. Levinas, özellikle etiği öncelikli kılmak ve sonrasında aşkınlığın yolunu açmak istemiştir. Kierkegaard ise insanın sadece düşünen bir varlık olmadığını, bir bütünün parçası olmaktan öte kendine özgü bir varoluşa sahip olduğunu hatırlatmak istemiştir. Kierkegaard 'kendi olma' problemi bağlamında 'öteki'nin konumunu değerlendirirken, Levinas aşkınlığa uzanan etik anlayışında 'öteki'ni merkeze almıştır. Günümüzde yalnızlık, bağlanma, yabancılaşma gibi olguların insan yaşamındaki güçlü etkisi, 'öteki' üzerine daha fazla düşünmeyi, sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Kierkegaard ve Levinas'ın düşünceleri kimi noktalarda kesişse de amaçlarına ulaşmada farklı yollar tercih etmişlerdir. Her iki düşünürün söylemlerinde uzlaşılması, makul görülmesi güç noktalar olmakla birlikte sundukları farklı bakış açıları düşünce tarihine önemli bir zenginlik katmaktadır. Kierkegaard ve Levinas'ın 'öteki' problemine dair ortaya koydukları argümanların eleştirel karşılaştırması, bu argümanların taşıdığı zenginliğin açığa çıkarılması ve günümüz insanının öteki ve kendi ile olan ilişkisine anlam katması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kierkegaard, Levinas, Ben, Öteki, Tanrı.

Kierkegaard and Levinas: Lost in The Other, Existing in The Other?

Abstract

Kierkegaard and Levinas are philosophers who make a difference with their critical attitudes towards Western philosophy and ethical understanding, we strongly see the influence of religious teachings in their philosophies. Levinas was a strong defender of the 'other' in contrast to Kierkegaard's emphasis on the 'self' with the ideal of 'being oneself' in his philosophy. Levinas particularly wanted to prioritize ethics and then pave the way for transcendence. Kierkegaard, on the other hand, wanted to remind us that man is not just a thinking being, but rather has his own unique existence rather than being a part of a whole. While Kierkegaard evaluated the position of the 'other' in the context of the problem of 'being oneself', Levinas placed the 'other' at the centre in his ethical understanding that extends to transcendence. Today, the strong impact of phenomena such as loneliness, attachment and alienation on human life necessitates more thought and questioning about the 'other'. Even though their thoughts intersected at some points, they chose different ways to achieve their goals. Although there are points in the discourses of both thinkers that are difficult to reconcile and find reasonable, the different perspectives they offer add significant richness. A critical comparison of the arguments put forward by Kierkegaard and Levinas regarding the problem of the 'other' is important in terms of revealing the richness of these arguments and adding meaning to today's human relationship with the other and herself.

Keywords: Kierkegaard, Levinas, I, Other, God.

¹ Dr., MEB, Ankara. sibelflsf@gmail.com

Giriş

Etik anlayışları ile Batı felsefesinde farklı bir çizgide bulunan Kierkegaard ve Levinas'ın kimi zaman ortak bir paydada buluŖan düşünceleri çağdaş etik tartışmalara konu olmaktadır. Felsefesinde Sokrates, Kant, Hegel ve Hristiyan öğretinin etkisini güçlü bir biçimde gördüğümüz Danimarkalı Kierkegaard, üretken, etkileyici ve aykırı bir yazar olarak çağını aşan düşünceleri ile günümüz düşünce dünyasının ilgisini çekmeye devam etmektedir. Etik alanda anılan Fransız düşünür Levinas'ın ise felsefenin başlangıç noktası olarak ontolojiyi değil etiği tercih eden yaklaşımı, düşünce tarihinde öne çıkmaktadır. Bu çalışmada Kierkegaard ve Levinas'ın 'öteki' problemine dair ortaya koydukları argümanlar eleştirel bir yaklaşımla karşılaştırılacaktır. Yapılan değerlendirme ile günümüz insanının kendi ve öteki ile olan ilişkisine yönelik farklı bakış açılarının sunulması amaçlanmaktadır.

Kierkegaard düşüncesinin merkezinde, modern felsefenin bilen özneyi merkeze almasına yönelik eleştirileri yer almaktadır. O, çağının varlığı akıl ve bilim temelli açıklama çabası karşısında maddesel dünyanın akılcı ve bilimsel temelde açıklanışının, insanın kendine yönelik keşfinde başarı sağlayamadığını belirtir. Kierkegaard bireysel varoluşa yönelik anlam arayışını bu belirlenimi doğrultusunda yönlendirir ve hakikatin öznel nitelikte olduğu sonucuna varır.² Levinas da Batı felsefesinin kendisini ve kendi aklını yüceleştirmesini,³ ontolojinin ve içkinliğin temele alınışını eleştirir.⁴ Ona göre Batı felsefesi, şimdiye kadar farklılıkları ve çoklukları aynılığa ve birliğe indirgemeye, bir bütünlük oluşturmaya çalışmıştır. 'Öteki' ise bu çaba içerisinde ontoloji yoluyla aynılaştırılarak bir bütünlük içine kapatılmıştır.⁵ Levinas 'ben'in merkeze alınışına karşı 'öteki' kavramını ortaya koyarak, Kierkegaard'ın 'düşünen 'ben'in merkeze alınışına gösterdiği karşı duruşu, farklı bir noktaya taşımıştır. Kierkegaard, bireyin akılsal varoluşunun öncelenmesine, bireysel varoluşunun unutulmasına karşı çıkarken Levinas 'öteki'nin varlığını vurgulamayı tercih etmiştir.

Kierkegaard'ın özellikle Hegel üzerinden eleştirdiği Modern felsefe; bireyi bir varoluş olarak değil, bir kavram olarak mantıksal bir bütün içinde ele almaktadır. Bu felsefede düşünme ve bilme unsuru öne çıkarılırken varoluşun diğer olanakları göz ardı edilmekte⁶ duygulara, yaşam deneyimlerine yer verilmemektedir.⁷ Bu da insan varoluşunun bütünlüklü bir biçimde anlaşılamamasına neden olmaktadır. Kierkegaard ise bireysel varoluşu öne çıkardığı felsefesinde bireysel varoluşun değişkenliğini, anlatılamaz ve tanımlanamaz oluşu karşısında varoluşun tasvirinin yapılabileceğini belirtir.⁸ O, varoluşun düşünceden önce geldiğini belirtirken, varoluşa, akıl ile temellendirilmesi güç, paradoksal bir çerçeve çizer.

'Ben'i farklı bir biçimde yine merkeze koyan Kierkegaard karşısında Levinas ise 'ben'i bütünüyle merkezden alıp yerine 'öteki'ni koyar. Batı'nın özne merkezli anlayışına tepki göstererek bireyin 'ben' olarak keskin duruşuna karşı 'ben'i ötekinde bulmaya çalışır.⁹ Onun bu düşüncesinin temelinde büyük ölçüde 'ben'in karşısında 'öteki'nin göz ardı edilişi yer almaktadır. Levinas, aynılık ve bütünlük içerisinde 'öteki'nin anlamının açığa çıkmasının mümkün olmadığı görüşündedir. Kierkegaard'ın 'düşünen ben'i önceleyen anlayışa karşı çıkışının yanında Levinas'ın 'öteki'ni gündeme getirişi bizi epistemolojiden ontolojiye, ontolojiden etiğe götürmektedir. Levinas'ın klasik ontoloji düşüncelerine Kierkegaard'ın ise klasik epistemoloji düşüncelerine yönelik eleştirileri ön plana çıkmaktadır. Etik ise her ikisinin düşüncelerinde öncelikli bir alan olarak karşımızdadır.

² Søren Kierkegaard, "Bilimsel Olmayan Sonlandırıcı Notlar" *Kierkegaard* içinde, ed. Kamuran Gödelek (İstanbul: Say, 2010), 198-222.

³ Robert Bernasconi, *Levinas Okumaları*. çev. Zeynep Direk vd. (Ankara: Fol, 2022), 209.

⁴ Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık* (İstanbul, Metis, 2003), 165-167.

⁵ Ahmet Cüneyt Gültekin, "Levinas ile Buber: Ben, Sen ve Başkası," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* sayı: 52(1) (2012): 16.

⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, çev. Aziz Yardımlı. (İstanbul: İdea, 2015), 25.

⁷ Frederick Copleston, *Hegel*, çev. Aziz Yardımlı. (İstanbul: İdea, 2010), 10.

⁸ Vefa Taşdelen, *Kierkegaard'da Benlik ve Varoluş* (Ankara: Hece, 2004), 121.

⁹ Naci İspir ve Şeyma B. Erdoğan, "Levinas'ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki'yle Birlikte Var Olmak," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18(2), (2014): 48.

1. Kierkegaard ve Levinas'ın Etik Anlayışları

Kierkegaard düşüncesine bütüncül bir yapı kazandıran temel nokta, onun varoluş olanaklarını tasvir ederek oluşturduğu yapıdır. O etik, estetik ve dinsel olmak üzere üç varoluş olanağı veya alanı tasvir etmektedir. Varoluş alanları, bireyin önündeki 'kendi olma' biçimleri veya benlik seçenekleri olarak değerlendirilmektedir. Birey varoluş alanlarına 'sınır durumlar'da yaptığı özgür seçimler ile dâhil olurken, "Kendin için mi, başkaları için mi yoksa Tanrı için mi yaşayacaksın?" Sorusu önem kazanmaktadır. Kierkegaard'ın bu alanlara yönelik tasvirinde estetik varoluş içinde zevk ilkesinin öne çıktığını ve bireyin bu ilke doğrultusunda kendi 'ben'ini düşünerek seçip eylediği görülmektedir. Bireyi estetik varoluştan, etik varoluşa taşıyan unsur ise 'öteki'ne bağlanma olmaktadır.

Kierkegaard, felsefesinde bireysel varoluşu öne çıkarırken, Hegel ve Kant eleştirisi üzerine temellendirdiği etik anlayışında evrensellik ve akılcılık ilkesinin bireysel varoluş için geçerliliğini sorgular. İnsanın iç dünyasının, doğa bilimlerinin ilke ve yöntemleri ile aydınlatılamayacağını savunan Kierkegaard için akıl temelli evrensel uzlaşım, bu noktada yetersiz kalmaktadır.¹⁰ O etik olanın evrensel olduğunu kabul eder ve bireyin etik alanda evrensele ulaşmak için kendi tekilliğinden vazgeçmek durumunda kaldığını belirtir.¹¹ Kierkegaard'a göre birey etik alanda kurduğu toplumsal bağlarla toplumun bütününe dâhil olur ve bütünün bir parçası haline gelir. Bu dâhil oluşla birlikte estetik alana nazaran etik alanda bireyin sorumlulukları da artar.

Estetik alanda özgürlük, yaşamdan bir kaçış arz ederken, etik alanda özgürlük, yaşamı bir yükümlülük olarak kabul eder.¹² Estetik alanda kendinden kaçan birey, etik adımı kendine dönerek atar. Ancak etik varoluş, bireyin kendine dönüşünü içeren bir başlangıca sahip olsa da sonrasında etik varoluşun evrenselliğinde birey kendiliğini yitirme tehlikesini yaşar.¹³ Etik varoluşun koşullarından biri olan evrensel değerlere teslim oluş, bireyin kendisinden uzaklaşması tehlikesini içerir ve birey evrensellik içinde kendinden, kendi benliğinden vazgeçmek zorunda kalabilir. Bu durum, etik varoluşun en önemli çıkmazlarından biri olarak kabul edilir.

Kierkegaard'a göre etik varoluşun gereği olarak evrensel değerlere uyum sağlayan birey, sonrasında kendi benliği ile evrensel değerlerin çelişeceği anlar yaşadıkça kendi 'ben'ini susturmak zorunda kalır. Çünkü evrenselin güvenli ortamından çıkmak, evrenselin dışında tek başına kalmak korkunçtur.¹⁴ Kierkegaard, etik alanda, bireyin evrenselin dışında kalmasının yaratacağı bu çıkmaz karşısında etik ilkelerin askıya alınmasını gerektirecek 'sınır durumlar'dan bahseder. Bu 'sınır durumlar'da bireyin yapacağı kritik seçimler, bireye 'kendi olma' olanağı sunabileceği gibi onu dinsel varoluş alanına da taşıyabilir. Dinsel varoluşu, etiğin üstüne çıkaran Kierkegaard, etik varoluşun temel unsurlarının, bireyin 'kendi olma'sı önünde yarattığı engelleri irdeler. Ona göre toplumsal varoluşun gereği olan sosyalleşme, evrensele bağlanma, otantik benliği ortaya çıkaramaz.¹⁵ Sosyal normlar, sosyal birlikteliği mümkün kılmak adına bireylerin davranışlarını akılcı ve evrensel bir temelde düzenlemeye çalışır, bu düzenleme ise bireysel varoluşu silikleştirir ve bireyi kendi benliğinden uzaklaştırır. Kierkegaard bu durumda birey olmayı, toplumun bir parçası olmaya tercih eder.

Kierkegaard gibi Levinas felsefesinde de etiğin önemli bir yeri olduğunu görürüz. O Batı felsefesinin etik anlayışına yönelik eleştirisi ile düşüncelerini yapılandırır. Levinas'ta etik, felsefe ağacının bir dalı, bir disiplin adı olmanın ötesindedir. Onun düşüncesinde etik, 'ben'in Batı felsefesi tarafından karanlıkta bırakılan tayin edici deneyimin adıdır, 'öteki'nin mevcudiyeti tarafından benim kendiliğindenliğimin sorgulanışıdır.¹⁶ Levinas'ın etik anlayışında merkeze 'öteki'ni koyması ile Levinas etiği, 'öteki etiği' olarak nitelendirilmiştir.

¹⁰ Soren Kierkegaard, *Günlüklerinden ve Makalelerden Seçmeler*, çev. İbrahim Kapaklıkaya. (İstanbul: Anka, 2005), 289.

¹¹ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, çev. Nedim Çatlı. (İstanbul: Ayrıntı, 2000), 178.

¹² Taşdelen, *Kierkegaard'da Benlik ve Varoluş*, 215.

¹³ Soren Kierkegaard, *Concluding Unscientific Postscript*, çev. Alastair Hannay. (Newyork: Cambridge University, 2009), 128.

¹⁴ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, çev. İbrahim Kapaklıkaya. (İstanbul: Ağaç, 2011), 124.

¹⁵ Stephen C. Evans, *Kierkegaard on Faith and the Self, Collected Essays* (Texas: Baylor University, 2006), 218.

¹⁶ Rodolphe Calin ve François-David Sebbah, *Levinas Sözlüğü*, çev. Murat Erşen. (İstanbul: Say, 2011), 57.

Levinas, akıllı ve yeterliliği ile üstünlüğünü ilan eden 'ben'i merkezileştiren Batı felsefesini bir 'egoloji' olarak adlandırmaktadır. Heidegger'in de sıkça vurguladığı varlığın unutuluşunu içeren bu felsefe ona göre bir iktidar felsefesidir.¹⁷ Bu noktada Levinas, 'öteki'nin dışarıda bırakıldığı iddiası üzerinden, insanın 'öteki' insanlarla olan ilişkisi üzerine odaklanır. Etik olmak, ona göre dünyanın bir yanından diğer yanına 'öteki'yle ilişki kurmaktır. Ama bu ilişki dünyanın terimleriyle kurulmuş bir ilişki olmamalıdır. 'Öteki' ile ilişki dünyanın dışında üretilmemiştir, fakat sahip olunan dünyayı sorgulanır kılmaktadır.¹⁸ Bu bakımdan Levinas etik alanda merkezi eksenini değiştiren bir anlayışla öteki ile ilişkiyi yeniden kurgulamaktadır.

Levinas, Batı felsefesinin dışarıda bıraktığı 'öteki' anlayışına köklü bir değişim getirmeyi amaçlamaktadır. O bu amaçla 'ben', 'öteki' ve ahlaki sorumluluk üçlüsü üzerine düşüncelerini inşa eder. 'Öteki'yle olan ilişkiyi tamamen ahlaki boyutta ele alır ve onu dışarıda bırakacak bir yapıyı kabul etmez. 'Ben' odaklı olmayan bu felsefi düşünce, 'öteki'ni her koşulda koruyup gözetken, 'ben'i 'öteki'nde anlamlandıran ve yeniden oluşturan bir sistem üzerinden varlığını ortaya koymaya çalışır.¹⁹ Levinas'a göre birey, kendi yaşamının merkezi olmaktan, ötekinin lehine vazgeçerek etik bir birey olabilir. Levinas etiğinde ötekinden sorumlu oluşu farklı kılan unsur, 'öteki'ni gözetmenin ötesinde 'öteki' için var olma gerekliliğidir. Birey ancak o zaman, yani kendi merkeziliğini terk ettiğinde etik alana dâhil olabilir.²⁰ Böyle bir anlayış düşünce tarihindeki 'ben'in önceliğini sarsmakta, ikincil pozisyonda bulunan 'öteki'ni öne çıkarmaktadır.

'Öteki'ni merkeze alan, ortak bir iyi hedefinden uzaklaşan Levinasçı etik anlayış; akıl temelli, uzlaşımçı ahlaka bir meydan okuma niteliği taşımaktadır. Bu meydan okuma, onun etik anlayışının dikkat çekmesine neden olurken, bir taraftan da işaret ettiği unsurlar ile önceki etik anlayışların sorgulanmasının yolunu açmaktadır. Batı felsefesi tümüyle 'ben' merkezci egoist, 'öteki'ni dışarıda bırakan bir anlayış olmasa da 'bilen özne'nin merkeze alınışının sorgulanışı önemli bir adımdır. Ancak Levinas daha fazlasını talep etmektedir. Onun akıllı ve insan doğasını zorlayan 'öteki' çıkışı, meselenin temkinli bir şekilde ele alınışını gerekli kılmaktadır.

Levinas'ta merkezileşen 'öteki'nin konumu özgürlük problemini de derinleştirir. Levinas, Batı felsefesinin ontoloji yoluyla 'öteki'ni 'aynı'ya indirgeyerek temellendirmeye çalıştığı özgürlüğün yerine, 'öteki'ne karşı duyulan sorumluluğu koymaktadır. 'Öteki'ni dışarıda bırakarak bireyi özgür kılan anlayış yerine Levinas, 'öteki'ne bağlanarak elde edilecek bir özgürlük anlayışını savunur.²¹ 'Öteki'ni dışarıda bırakan özgürlük anlayışının başarısız olarak nitelendirilmesinin karşısında 'ben'i dışarıda bırakan, 'ben'i 'öteki'ne bağlayan bir düşünce düzleminde özgürlük daha da problemli bir hale gelmektedir

Çağdaş felsefenin öne çıkardığı özgürlüğü ve kendine dönüşü gerekli kılan bireysel varoluş karşısında Levinas, 'yüz yüze' ifadesi ile bireysel ve toplumsal varoluşa farklı bir bakış açısı sunar. Levinas'ta 'yüz' 'öteki'ni simgelerken 'yüz yüze' toplumsallığın birincil unsuru olarak, asimetrik bir ilişkiye işaret etmektedir. 'Yüz yüze' ayırım gözetmeden benden sana senden bana giden bir karşı karşıya değil; benim başlangıç noktası olduğum ve bana geri dönüşü olmayan bir ilişkiyi ifade etmektedir.²² 'Yüz yüze' oluş, bir karşılıklı olma durumu içeriyor gibi görünse de bu durum ancak 'öteki' de benim 'öteki'ni konumlandırıdığım gibi beni konumlandırıyorsa mümkün olabilmektedir. Ancak Levinas için hesapsız, karşılıksız bir 'öteki' için var olma esastır. Karşılık bulma olasılığı burada saf dışı bırakılmaktadır.

¹⁷ Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity, an Essay on Exteriority*, çev. A. Lingis. Hingham. (London: Kluwer, 1979), 46.

¹⁸ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 108.

¹⁹ İspir ve Erdoğan, "Levinas'ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki'yle Birlikte Var Olmak," 57.

²⁰ Emmanuel Levinas, "Sonsuz'un Etiği" *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler Kıta Felsefesi Tartışmaları Richard Kearney içinde*, çev. H. Arslan (İstanbul: Paradigma, 2010), 89.

²¹ Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 116.

²² Calin ve Sebbah, *Levinas Sözlüğü*, 141.

Etik alanda farklılaşan görüşleri ile dikkat çeken Kierkegaard ve Levinas'ın söylemlerinin birbirinden ayrıştığı önemli noktalar vardır. Öncelikle Levinas akılcı, uzlaşımçı ve evrenseli gözetken etik anlayıştan ayrılırken Kierkegaard'ın etik varoluş alanında bu ilkeleri geçerli kıldığını ancak felsefesine bütüncül olarak baktığımızda özellikle bireysel varoluşa dair tasvirinde bu ilkelerin geride bırakıldığını görürüz. Kierkegaard, spekülâtif felsefe tarihinin şiddetli bir ihlalcisi olarak kabul görüp, etiğin kurallarının ötesine geçmenin gerekliliğini vurgularken Levinas da Kierkegaard'ın öznel etiğinde etik olmayana açıkça bir dönüşün olduğunu işaret eder. Levinas etik alanda insanın tekil bir birey olarak varlığına esas olarak ihtiyaç duysa da Kierkegaard ile ilişkisel benlik anlayışlarındaki motivasyonları farklılık gösterir.²³ Levinas'ın bireyin karşısına koyduğu 'öteki' daha büyük bir önem arz etmektedir. Kierkegaard için ise 'ben' önceliklidir, fakat onun 'ben' vurgusu bireyci bir anlayış niteliği taşımamaktadır. Kierkegaard, bireysel varoluşu öne çıkarırken, bireyin toplumun mekanik bir parçası olarak görünmesine, bireysel varoluşun sivilleşmesine, 'ben'in toplum içinde kaybolmasına karşı çıkar. Levinas ise 'ben'den daha önemli bir şekilde 'öteki'ni öne çıkarmaktadır. Ancak bu 'öteki' toplumsal bir kitle ya da halk değil tekil bireydir.

2. Kierkegaard ve Levinas'ın Etik Anlayışlarında 'Öteki'nin Konumu

Kierkegaard ve Levinas'ın etik anlayışlarında belirginleşen ve aynı zamanda farklılaşan unsur 'öteki'nin konumu olmaktadır. Levinas'ın 'öteki'ni merkeze alan etik anlayışı ile Kierkegaard'ın estetik, etik ve dinsel varoluş alanlarında 'öteki'ni konumlandırışı önemli farklılıklar içermektedir. 'Öteki' Kierkegaard için de önemli bir meseledir ve bu önem daha çok 'öteki'nin kim olduğu ile belirginleşmektedir. 'Öteki' ile ilişkinin farklılığı, varoluş alanları arasındaki farklılıkla paralel olarak ilerlemekte ve ona göre şekillenmektedir. Her bir varoluş alanında bireyin muhatabı olan 'öteki'i ve 'öteki' ile ilişki, farklılaşmaktadır

Varoluş alanlarının ilki olan estetik alanda bireyin yaşamındaki belirleyici unsur ya da itici güç zevk alma isteğidir. Estet, kendisi için yaşar ve arzuları doyurmaya yönelik bu yaşam biçimi, insanın bencil bir karaktere bürünmesine yol açmaktadır. Bu durum estetin yaşamını, etik olmayan bir çerçeveye itmekte, estetin etik değerler ile ters düşen davranışları toplum tarafından kabul görmemektedir. Estet ahlaki sorumluluk ile değil anlık, keyfi seçimler yapmaktadır. O, toplumun beklentileri ve kendi istekleri arasında gidip gelirken dış dünyaya dönüktür. Bu dışa dönüklük ile kendisinden ve gerçeklikten uzak dururken, gerçekliğin ve kendisinin yabancıdır.²⁴

Estetik varoluş alanında toplum ya da ötekiler estet için değer taşımamaktadır. Ancak istisnai bir 'öteki' vardır ki bu da âşık olunandır. Kierkegaard, aşkıta bedensel zevk unsurunun önemini kabul etmekle birlikte aşkı yüce kılan şeyin estetik ve entelektüel değerler olduğunu savunur. Ona göre âşık olanın gözünde her şey kendi anlamını yitirir ve âşık olduğu ile anlam kazanır, onun olabilmek için kendi olmaktan vazgeçer.²⁵ Bu noktada Kierkegaard, aşkıta kendini kaybeden, kendisi olamayan birinin başka birine sahip olmaya çalışmasını ise çelişik bulur. Kierkegaard'ın 'öteki'nin varlığına daha fazla yer verdiği alan, etik varoluş alanıdır. Etik varoluş alanına, kendine ve iyiye yönelik seçim ve bağlanmayla dâhil olan birey, iyi olanı sadece kendisi için değil, bütün insanlar için ister ve herkesin iyiliğini gözetir.²⁶ Böylece genelin iyiliği bireyin kendisinin de iyiliği anlamına gelir. Başkasının mutluluğu için çalışan kendi mutluluğu için de çalışmış olur.

²³ Robyn Broothers, "Ethics of Ethics, Law of Laws": Kierkegaard, Levinas and the Aporia of Substantive Identity," *Sophia* 38(2), (1999): 60.

²⁴ Soren Kierkegaard, *Two Aes, the Age of Revolution, and the Present Age a Literary Review*, çev. Howard V. Hong and Edna H. Hong. (New Jersey, Princeton University, 2009), 20.

²⁵ Soren Kierkegaard, *Either/Or, a Fragment of Life*, çev. Alastair Hannay. (London: Penguin, 1992), 275.

²⁶ Kierkegaard, *Concluding Unscientific Postscript*, 115-116.

Kierkegaard etik alanda 'öteki'nin varlığının ve 'öteki' ile ilişkinin gerekliliğinden yanadır. Bu alanda başkaları ile uyum içinde olmak bireye saygınlık ve yarar sağlayacaktır.²⁷ Aynı zamanda o 'öteki'nden ya da sosyal ilişkilerden yalıtılmışlığı da tehlikeli bulur. Bireyin kendisini etik alana taşıyan seçimlerine bağlılığı 'öteki' ile ilişkilerinde güçlü bir zemin oluşturmaya destek olur.²⁸ Etik alanda genel olarak insanlığın iyiliği gözetilmektedir, çünkü evrensellik ve akılcılık buna yönlendirir. Birey etik alanda 'öteki'nin onayına ihtiyaç duyar, bu durum onun kendisini geride bırakmasına neden olur.²⁹ Huzur ve güven için ödenen bu bedel, bireyin kendinden vazgeçışı, onun bireysel varoluşu için büyük bir çelişki oluşturur. Birey iç sesini susturmakta zorlanır ve kaygı duymaya başlar. Kendini etik alana adayan, akılcı, ahlaklı, başarılı, saygın birey, kendiliğini sorgulamaya başladığında kaygısı ıstıraba dönüşür.

Farklı varoluş alanlarında birbiri ile çelişir gözükten düşünceler ortaya koyan Kierkegaard, 'öteki'nin varlığını etik alandan dinsel alana geçişte bireyin 'kendi olma'sına bir engel olarak değerlendirir ve 'öteki'nin bireyde yarattığı bu etkiyi sert bir dille eleştirir. 'Öteki'nin varlığını, can sıkıcı insanlar topluluğu olarak gördüğü kamuyu, bir guruh, kalabalık olarak niteler.³⁰ Kierkegaard bireyin kendinden yüz çevirerek sosyal ilişkilerdeki güveni huzuru tercih etmesini bir kayboluş olarak niteler. 'Öteki'nin onayı ihtiyacı ile yaşamına yön verme, benliğin kaybı tehlikesini içerir ve böyle bir yaşam Kierkegaard için sefilliktir.³¹ Bu seçim 'kendi olma'ya cesaret edememektir. Eylemlerinin dayanak noktalarını kendileri dışında arayanları düşük mizaçlı olarak nitelendiren³² Kierkegaard bu seçimin daha kolay olduğunu ve bu sebeple çoğu insanın bunu seçtiğini belirtir.

Kierkegaard'a göre benlik ilişkisel bir yapı üzerine kuruludur. Bu ilişki esas olarak bireyin kendine dönük ilişkisi olmakla birlikte ilişkisellik, bir 'öteki'nin varlığını da gerekli kılmaktadır. Bu sebeple Kierkegaard, bireyin 'kendi olma' yolunda 'öteki' benliklerden izole olduğu düşüncesinden uzaktır. O benliği, sosyal ilişki içinde bir varlık olarak görür.³³ 'Öteki'nin varlığının gerekliliği ile birlikte Kierkegaard, bireyin 'öteki'nden önce kendisine dönmesi, kendisine bağlanması gerektiğini de belirtir.³⁴ Birey kendine bağlanmadan diğer benliklere bağlanmamalıdır. Bireyin kendine dönüşü bireyin 'kendi olma'sının koşuludur, doğrudan 'öteki' ile ilişki bu koşulu sağlayamaz.

Levinas'a baktığımızda Kierkegaard'ın 'ben'in kendi oluşunda 'öteki'nin etkisine dair duyduğu endişeleri paylaşmadığını görürüz. Kierkegaard'ın tehlike olarak gördüğünün Levinas tarafından arzu edilen olduğunu söylemek mümkündür. 'Öteki', Levinas için etiğin ana unsurudur ve onun etik anlayışı, 'öteki'nin varlığı üzerine inşa edilmiştir. O 'ben' ve 'öteki' arasındaki ilişkiyi önceki anlayışları eleştirerek yeniden kurar. Genel anlamı ile 'öteki', 'ben' olmayan, 'ben'den farklı olan başkasıdır. Levinas için 'öteki', yakın olandır, komşudur. Etik ilişkiyi 'yüz-yüze' ilişki olarak konumlandıran Levinas, bu doğrultuda 'yüz'ü 'öteki'ni ifade eden bir metafor olarak kullanmaktadır. Ona göre 'öteki'yle olan ilişkimde bana ilk görünen 'öteki'nin 'yüzü'dür. 'Yüz', bir şeyin şey olarak şahsi sunumudur ve ne ifade ediyorsa odur. Bu açıdan 'yüz', 'öteki'nin bana kendini ifade etmesinin ve dayatmasının mutlak surette eşsiz tarzıdır.³⁵ Aramızdaki ilişkiden bağımsız olarak 'yüz'ün anlamı, 'ben'in onu etkilemesinden dolayı değişmez. Çünkü 'ben'in onu değiştirmesine direnir ve ona meydan okur.³⁶ Bu belirlenimler gösterir ki 'yüz yüze'nin efendisi 'öteki'dir.

Levinas'ta 'öteki'ni simgeleyen 'yüz' benim ona hizmet etmemi emreden bir anlam taşımaktadır. 'Öteki'ne karşı duyulan sorumluluk, 'öteki'nin hizmetinde, emrinde olmak demektir. Bu durumda 'öteki' aslında karşımda değil üstümdedir konumlanmakta ve 'ben' 'öteki'nin bu yüksekliği ile sorguya çekilmekte, buyruğu ile etiğe davet

²⁷ Kierkegaard, *Günlüklerinden ve Makalelerden Seçmeler*, 382.

²⁸ Gordon D. Marino, *Kierkegaard in the Present Age* (Milwaukee: Marquette University, 2001), 64.

²⁹ Søren Kierkegaard, *Ölümçül Hastalık Umutsuzluk*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu. (Ankara: Doğu Batı, 2014), 43.

³⁰ Robert Ferguson, *Kierkegaard'dan Hayat Dersleri*, çev. Elif Ersavcı. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015), 26.

³¹ Julie E. Maybee, "Kierkegaard on the Madness of Reason, Man and World," *Continental Philosophy Review* sayı: 29 (1996): 399.

³² Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, 88.

³³ Evans, *Kierkegaard on Faith and the Self, Collected Essays*, 21, 272.

³⁴ Kierkegaard, *Two Ages, the Age of Revolution, and the Present Age a Literary Review*, 11.

³⁵ Calin ve Sebbah, *Levinas Sözlüğü*, 39.

³⁶ Levinas'tan akt. İspir ve Erdoğan, "Levinas'ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki'yle Birlikte Var Olmak," 56.

edilmektedir³⁷ ‘Öteki’nden sorumlu olmak ‘ben’in aşağıda görülmesini, egoizmden sıyrılmasını içerir ve etik ilişki ancak bu şekilde mümkün hale gelebilir. Etik alanda daha çok bireyin kendi seçim ve eylemlerine yönelik olarak beliren sorumluluk burada başkasından sorumlu olmaya dönüşür. Seçmek sorumlu olmayı, ‘öteki’ni seçmek ise ‘öteki’nden sorumlu olmayı ifade eder.

Levinas düşüncesinde ‘öteki’ne duyulan sorumluluk sonsuz, sınırsız bir nitelik taşımaktadır. ‘Ben’ ve ‘öteki’ arasındaki asimetrik ilişkiyi karşılık beklemeden verme arzusu yönetmektedir. ‘Ben’in ‘öteki’ için yaptığı hiçbir zaman yeterli olmamaktadır. İhtiyaç karşılamanın ötesinde hep daha fazlasını yapması gereklidir. ‘Ben’, verme arzusu ile verdiği bilinmeden, ‘öteki’nden hiçbir şey beklemeden hareket etmelidir. Onun her şeyinden kendisini sorumlu hissetmelidir. Zalimin elinden çektiği zulümden bile kendini sorumlu hissetmelidir.³⁸ Ben bu durumda ‘öteki’ne adeta takıntılı duruma gelir ve etindeki bu dikenden asla kurtulamaz. Bu, radikal bir kendini verme sevgisidir, karşılığında hiçbir şey beklemeyen bir sevgidir.³⁹ Dolayısıyla bencilliğin tamamen yıkılışını, ‘ben’in kendi varlığını gözetmemesini içerir.

Levinas’ta ‘öteki’nin yerini almaya varan ‘öteki’nden sorumlu oluş, ‘öteki’nin ıstıraplarını ve hatalarını üstüne almayı, taşımayı ve böylece işlemediği hatalardan kendini suçlamayı ve bunların kefaretiyi ödemeyi ifade eder.⁴⁰ ‘Öteki’ne karşı duyulan bu sonsuz sorumluluğu Levinas ‘rehine’ kavramı ile ifade eder. ‘Ben’in ‘öteki’nin yüzündeki otoriteye kendisini teslim etmesi, adeta rehin vermesi anlamına gelen sorumluluk, ‘öteki’nin yerine geçmeyi, ‘öteki’ için kendini fedaı içerirken bu durum empatinin ötesinde bir mahkûmiyete işaret etmektedir.⁴¹ Levinas, ‘öteki’ ile kurulan ilişkide rehin durumunun, yeryüzünde acıma, merhamet, bağışlama ve yakınlığı var ettiği iddiasındadır.⁴² Ancak yine de ortada rehin alınmış bir ‘ben’ söz konusudur. ‘Ben’ kendini ‘öteki’nin yerine koyarken kendini ‘öteki’nde rehin bırakmıştır.

‘Öteki’ne duyulan sonsuz sorumluluğun insan özgürlüğünü yok saydığı düşünülse de Levinas ayrıcalıklı bir heteronomi (kendi dışındakine tabi olma) olan, ‘öteki’ne boyun eğmeyi içeren ‘öteki’ ile ilişkinin özgürlük ile çelişmediğini savunmaktadır.⁴³ Ona göre bu ilişkide ‘ben’in kendi özgürlüğünün özgür bir sınırlandırılması söz konusudur. Kişi kendi özgür iradesiyle ‘öteki’nden sorumlu oluşu seçtiği için özgürlüğün yokluğu ya da kölelik söz konusu değildir.⁴⁴ Etik ilişki içerisinde kendisini var etmek için birey bu bağlanışı, bu tabi olma durumunu kendi seçmektedir. Levinas’a göre bu durumda özgürlüğün ihlali söz konusu değildir.

Özgürlüğün problematik hale gelişinin yanında bir diğer sorun da bu sorumluluk içerisinde ‘ben’in kendini yitirmesidir. “Nasıl bir sen’in başkalığında, ben bu sende eriyip gitmeden ya da kendimi kaybetmeden ben kalabilirim?” Levinas bu sorunun cevabını babalık ilişkisi (veludiyet) üzerinden vermeye çalışır. Babalık ona göre kendi iken başka olmanın yoludur. Çocuğum bir yabancıdır, o benim değildir sadece, o ben’dir. O bana yabancı olan bendir.⁴⁵ Veludiyet, babanın oğlunda kendisini devam ettirmesidir. Babalık, ‘öteki’ iken ben olan bir yabancıyla ‘oğul’ ile olan bir ilişkidir. Bir bakıma da ‘ben’in kendi ile ilişkisidir.

Levinas, ‘ben’in ‘öteki’ ile olan ilişkisindeki ‘ben’in kendini yitirmesini özgür bir seçim olarak değerlendirse de ve kendiliğin kalmasına ‘veludiyet üzerinden çözüm getirmeye çalışsa da bu yeterli görünmemektedir. Levinas’a göre, benim kendimle ilgili algım, kendimi bir düşünme süreci yoluyla oluşturmamdan değil, ‘öteki’ karşısında temel

³⁷ Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 137.

³⁸ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 19, 30.

³⁹ Thomas G. Casey, “Kierkegaard and Levinas on More Perfect Human Love,” *Irish Theological Quarterly* 75(1), (2010): 25.

⁴⁰ Calin ve Sebbah, *Levinas Sözlüğü*, 74.

⁴¹ Şengün M. Acar, “Levinas’ta Aşknlık Düşüncesine Giriş,” *Kaygı* 27, (2016): 105.

⁴² Emmanuel Levinas, “Başkasının Yerinde Olma” *Levinas* içinde, ed. Ö. Gözel (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 254.

⁴³ Brian T. Prosser, “Conscientious Subjectivity in Kierkegaard and Levinas,” *Continental Philosophy Review* sayı: 35 (2003): 399.

⁴⁴ Emmanuel Levinas, “Öteki İnsanın Hakları,” çev. Özkan Gözel, *Tezkire* (2004): 38-39.

⁴⁵ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 173, 175.

bir alıcılık duruşundan gelmektedir.⁴⁶ ‘Öteki’ni var eden benim ona açık oluşumdur. Bu onun kendisini açması için benim gösterdiğim çabaya bağlıdır. Ben bu noktada destekleyici bir konumda olmak zorundadır. Levinas benim ‘öteki’nin karşısında kendisini bulmasından ziyade ‘ben’in ‘öteki’nin kendisi bulması için duyduğu sorumluluğu öne çıkarır. ‘Öteki’ ile olan ilişkide yine karşılıklı olma durumu değil asimetriklik yani ‘öteki’nin önceliği vardır. Önemli olan ‘ben’in değil ‘öteki’nin kendisini bulmasıdır. Görülür ki; Kierkegaard ve Levinas’ın etiği ontolojinin önüne geçiren düşüncelerinde ‘ben’ ve ‘öteki’ vurgusu öne çıkmaktadır. Her ne kadar bazı meselelerde ayrı düşseler de ikisi de benliğin ilişkisel olduğunu, maddi ya da sabit olmadığını savunurken, burada bahse konu ilişkinin tarafı Kierkegaard’da ‘ben’dir, Levinas’ta ise ‘öteki’dir.

3. Kierkegaard’da ‘Ben’, ‘Tanrı’ ve ‘Öteki’ İlişkisi

Kierkegaard’ın benliği bir yönelim, ilişkisel bir süreç olarak ele alışı zorunlu olarak bir muhatapı gerektirmektedir. Ona göre öncelikli olan bireyin kendine yönelimi, kendisi ile ilişki içinde oluşu olmakla birlikte, bu yönelim durumu başka muhatapları da olanaklı kılmaktadır. Kierkegaard için benliğin ilk muhatapı olan kendisi ile kurduğu ilişki, sadece istek ve arzuların yön verdiği, benci bir ilişki olmamalıdır. Birey kendine yönelik ilişkisinde kendinin bilincine varmalıdır. Bu koşul ile birey hiçbir bilimin erişemeyeceği bilgiye sahip olur, kim olduğunu bilir.⁴⁷ Kendini bilmek; kendini ‘öteki’nden ayırmayı içerir, öznelliği ve içselliği öne çıkararak kendi olmanın ilk basamağını oluşturur.⁴⁸

Kierkegaard için ‘öteki’nin kim olduğu bireyin benliğinin bir ölçütü durumundadır. Çoğu yorumcu için Kierkegaard’da bireye ‘kendi olma’ olanağını veren ‘öteki’ Tanrı’dır, insan ilişkileri ise benliğin biçimlenmesinde olumlu bir yere sahip değildir.⁴⁹ Kierkegaard, benlik için insan ilişkilerinin gücünün farkında olmakla birlikte, bu ilişkilerin bireyin ‘kendi olma’ sürecini olumsuz bir biçimde etkileyeceğini düşünür. O ‘öteki’ ile kurulan bağın bireyde bir kayboluş yaratacağını belirtir. Bu kayboluş; bireyin yalnızlıktan korkup, birey olmanın, kendi olmanın sorumluluğundan kaçışını, hep birlikteliğin içinde gizlenişini içerir.⁵⁰ Ona göre bireye ‘kendi olma’ olanağı sunacak olan muhatap Tanrı’dır. Ancak bu muhatapın karşısına çıkabilmesi için bireyin önce kendisine dönmesi gereklidir.

Kierkegaard, bireyin kendine dönüşünü, ‘öteki’nden ayrılışını ve Tanrı karşısına çıkışını öngören bir yol çizmektedir. Ona göre bireyin kendine dönüşü yalnızlığı gerektirir ve birey ancak yalnız bir şekilde Tanrı’nın karşısında olabilir.⁵¹ “Tanrı’nın nefret ettiği biri olmak istiyorsanız topluluklar halinde hareket etmeniz yeterlidir.” diyen Kierkegaard,⁵² insanların yalnızlıktan korkup, kalabalık içinde gizlenmeyi, birey olmak yerine bir grubun parçası olmayı yeğlediğini belirtir. Böyle bir durumda birey, Tanrı ile gerçek, içsel, karşılıklı bir ilişki içinde olamaz. Hâlbuki bireye kendilik bilincini verecek olan Tanrı ile ilişkisidir.

Bireyin ‘öteki’ni dışarıda bırakan, kendinden yola çıkıp Tanrı’ya vardığı bu ilişkide her şey, Tanrı ile anlam kazanır, her birey, bireysel olarak Tanrı tarafından ‘kendi olmak’ için çağrılır.⁵³ Bu Tanrısal çağrı, bireyin bazı olanaklardan fedakârlık etmesini içerebilir. Bu bakımdan Kierkegaard bireyin Tanrı ile kurduğu ilişkiyi ‘sonsuz teslimiyet’ olarak adlandırır. Sonsuz teslimiyet; sonlu olandan vazgeçiş, Tanrı’ya teslim oluşu gerektirir. Kendini seçmeyle başlayan süreç, bireyin kendi iradesi ile kendinden ve her şeyden vazgeçerek Tanrı’ya teslim olmaya varır. Tanrı’ya teslim oluş Kierkegaard için bireyin ‘kendi olma’ ideali ile çelişmemektedir. Çünkü birey aslında burada kendiliğinden, kendi oluşundan vazgeçmemiştir, bir başkası haline gelmemiştir, yine aynı kişidir.⁵⁴ Birey önce kendine dönüp kendi

⁴⁶ Casey, “Kierkegaard and Levinas on More Perfect Human Love,” 23.

⁴⁷ Søren Kierkegaard, *Kaygı*, çev. Türker Armaner. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), 74.

⁴⁸ Søren Kierkegaard, *İroni Kavramı, Sokrates’e Yoğun Göndermelerle*, çev. Sıla Okur. (Ankara: İmge, 2009), 194-195.

⁴⁹ Evans, *Kierkegaard on Faith and the Self, Collected Essays*, 22.

⁵⁰ Charles E. Moore, *Provocation, Spritual Writings of Kierkegaard* (2001), 24. <http://www.brudershof.com/e-books/Provocations.htm>

⁵¹ Maybee, “Kierkegaard on the Madness of Reason, Man and World,” 391.

⁵² Søren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, çev. E. Murat Bozer. (İstanbul: Aylak Adam, 2016), 27.

⁵³ Evans, *Kierkegaard on Faith and the Self, Collected Essays*, 235.

⁵⁴ Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, 87.

bilincine varacak sonra içsellliği ile Tanrı'ya yönelecek ve bu teslim oluş içerisinde kendi olarak kalacaktır. Bu, bireyin Tanrı ile dünya arasında yaptığı seçimdir.

Kierkegaard, birey ile Tanrı arasındaki ilişkinin sevgiye dayalı olduğunu belirtir. Ona göre Tanrı'yı sevmek, Tanrı'da kendini görmektir, Tanrı bir ayna gibidir, bakan kendini görür,⁵⁵ sevgi ile baktığında Tanrı sana kim olduğuna söyleyecektir.⁵⁶ Tanrı sevgisi, aynı zamanda kendini sevmeyi de gerekli kılmaktadır. Kierkegaard'ın insanlara etkileyici öğüdü "Kendinizi sevmeyi unutmayın"dır.⁵⁷ Çünkü insanın kendisini sevmeden 'öteki'ni sevmesi mümkün değildir.⁵⁸ Sevgi bireyin kendisine ve Tanrı'ya yönelimindeki öncelikli koşuldur.

Kierkegaard kurduğu sevgi bağında önce kendine sonra Tanrı'ya varışı adımlarken üçüncü aşamada 'öteki' gündeme tekrar gelir. 'Kendi olma' sürecinde ve Tanrı karşısında olumsuz etkisini vurguladığı 'öteki' ile ilişki, kaynağını Tanrı'dan alan bir sevgi ile farklı bir bağlamda yeniden kurulur. Bu noktada Kierkegaard, Hristiyan öğretiden beslenir ve 'öteki' ile ilişki, komşu sevgisi üzerinden kurulur. Ona göre komşu sevgisinin kaynağı Tanrı'dır, Tanrı bu ilişkide orta terim durumundadır.⁵⁹ Komşu sevgisinin önemli bir unsuru, barındırdığı eşitlik ilkesidir. Tanrı karşısında herkes eşittir ve komşu herkeştir.⁶⁰ Komşu sevgisi, bencil olmayan bir sevgidir. Ben komşumu severken onu Tanrı'nın benim gibi yarattığı biri olarak sevmekteyimdir. Burada mükemmel bir eşitlik söz konusudur.⁶¹ Bu eşitliği sağlayan unsur Tanrı'dır, Tanrı'nın karşısında herkesin eşit oluşudur. Tanrı'yı sevmek de herkesi eşit şekilde sevmektir.

Komşu sevgisinin barındırdığı eşitlik ilkesi, bireyi bencillikten alıkoyduğu gibi bireyi 'öteki'nden daha aşağıya da itmemektedir. Bu sevgi, benim kendime duyduğum sevgiden de fazla değildir. Bu bakımdan Kierkegaard, Levinas'tan önemli ölçüde farklılaşır. Levinas'taki birey ve 'öteki' arasındaki asimetric ilişkiye karşın, Kierkegaard'da Tanrı'nın karşısında herkesin eşit olduğu ilkesi temelinde ben ya da 'öteki'ne yönelik bir öncelik söz konusu değildir. Kierkegaard 'öteki'ni dışarda bırakır görünen düşüncesinde 'öteki'ni Tanrı ekseninde tekrar ilişki ağı içine alırken, eşitliği muhafaza eder ve 'ben'i 'öteki' karşısında aşağıda tutan bir düşünceden uzak durur.

4. Levinas'ta 'Ben', 'Öteki' ve 'Tanrı' ilişkisi

Levinas, 'öteki' ile kurulan ilişkide 'öteki'nin varlığını öncelemekle birlikte, bireyin kendi ile olan ilişkisini başlangıç noktası yapar. Ona göre bireyin kendi ile olan ilişkisi bir kaçışı başlatır. Ben kendinden kaçma arzusundadır ve kendi varlığından çıkmaya çalışır.⁶² Bireyin kendi olması, kendinde olması Kierkegaard'ın aksine Levinas'a göre aslında bir zincirlenmişliktir. Kaçış, kendinden kurtulma girişimidir. Yani alt edilemez zincirlenmişliği, 'ben'in 'kendi olma'sı olgusunu kırma ihtiyacıdır.⁶³ 'Ben'in kendinden kaçması bir imkânsızlığı içerir, bu imkânsızlık ise 'ben'i ıstıraba sürükler. Levinas, 'ben'in kendinden kaçma girişimini onaylar. Çünkü ona göre kendi olma durumundan çıkmak, 'öteki'ne varma adına bir gerekliliktir ve bireyin kendine zincirlenmişliğinden çıkamamanın yarattığı ıstırapın dinmesinin de yoludur.

Levinas'ın Kierkegaard ile aralarındaki ayrım, bireyin kendi ile olan ilişkisine yüklediği değerde belirginleşmektedir. Kierkegaard için bireyin kendisine dönüşü, 'kendi olma'sı arzu edilen bir gerekliliktir. Levinas ise bu gerekliliği belirtmekle birlikte insanın bu gereklilikten kaçma ihtiyacı duyduğunu savunur. Bu kaçış bireyi 'öteki'nin karşısına çıkarır ve etigi başlatan unsur haline gelir. Birey gereksinimleri ile dış dünyaya, 'öteki'ne yönelerek, ilişki

⁵⁵ Moore, *Provocation, Spritual Writings of Kierkegaard*, 106.

⁵⁶ Kierkegaard, *Günlüklerinden ve Makalelerden Seçmeler*, 414.

⁵⁷ Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, 26.

⁵⁸ Broothers, "Ethics of Ethics, Law of Laws": Kierkegaard, Levinas and the Aporia of Substantive Identity," 66

⁵⁹ Thomas, F. Morris, "Kierkegaard on Despair and the Eternal," *Sophia* sayı: 28 (1989): 23.

⁶⁰ Moore, *Provocation, Spritual Writings of Kierkegaard*, 67.

⁶¹ Evans, *Kierkegaard on Faith and the Self, Collected Essays*, 274.

⁶² Calin ve Sebbah, *Levinas Sözlüğü*, 89.

⁶³ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 57.

kurarak kendinden kurtulma olanağının peşinden gider.

Levinas, etik açıdan bireyin kendinde kalışını/oluşunu egoizm olarak değerlendirir. Etiğin filozofu olarak bireyin bu noktada kalmaması gerektiğini düşünür. Ona göre birey, egoizmden 'öteki'nin sorumluluğunu üstlenerek kurtulur, özgürleşir.⁶⁴ Kendine yönelik seçim ve kendinden sorumlu oluş değil, 'öteki'ne yöneliş ve 'öteki'nden sorumlu oluş özgürlüğü getirir. 'Öteki' bu durumda bireye, kendinden, kendi zincirlerinden kurtuluş ve özgürlük olanağı sunar. 'Öteki'ne atılan adım; Levinas için ben'i kendi varoluşunda debelenmekten kurtaracak, etiğe ve oradan da aşkınlığa geçişi sağlayacak nitelik taşımaktadır.

Levinas'ta 'öteki'ni öne çıkaran, belki de daha değerli kılan unsur, 'öteki'nin taşıdığı aşkınlık izidir. Levinas, aslında 'öteki'ni yüceleştiren bu etik ilişki de Tanrı'yı aramaktadır. Ben'in 'öteki' ile ilişkisine Tanrı, aşkınlığı ile dâhil olmakta, Tanrı etiğin baş unsuru haline gelmektedir. Tanrı olmadan etiğin imkânı söz konusu değil iken Tanrı'ya yöneliş de 'öteki'ne yönelmekle mümkün hale gelmektedir.⁶⁵ Tanrı'nın 'öteki'nde yansıma bulacağı düşüncesi benin 'öteki' ile olan ilişkisini, Tanrı ile ilişki düzlemine çıkaracaktır. Böylelikle 'öteki' ile ilişki bir nevi bireyi aşkın olana Tanrı'ya ulaştıracaktır.

Tanrı, Levinas'ta Kierkegaard'da da olduğu gibi sıradan bir 'öteki' değildir. O, aşkın olandır ve 'öteki'nin yüzünde yansıma bulmaktadır. 'Öteki'ni bu denli yüce kılan, önünde eğilmeye yol açan unsur da budur. 'Öteki'nin Tanrı'dan bir iz taşıyor oluşu, Tanrı'nın 'öteki' ile ilişkiye, dinin de etik düzleme dâhil oluşunu mümkün kılmaktadır. Böylelikle ben, 'öteki' ve Tanrı arasındaki ilişki, Kierkegaard'dakinden farklı bir sıralama ile kurulmuş olmaktadır. Ben, Levinas'ta önce kendinden kaçarak 'öteki'ne, oradan da Tanrı'ya varırken Kierkegaard'da ben, önce kendinde, kendini bularak Tanrı'ya sonra da 'öteki'ne varmaktadır. Benlik, Kierkegaard'da 'ben'in kendi ile olan ilişkisinde açığa çıkarken Levinas'ta 'öteki' ile olan ilişkisinde açığa çıkmaktadır.⁶⁶ Kierkegaard, süreci benin kendine dönüşü ile başlatırken Levinas benin kendinden kaçışı ile başlatmaktadır, ancak her ikisi de 'öteki'nde Tanrısal bir iz bulmaları ile ortaklaşmaktadır.

Kierkegaard, bireyci ve egoist eleştirilerine maruz kalsa da anlayışında sabit benlikten ziyade 'öteki'nin seçimini önemli bulmaktadır. Levinas ise ben ve 'öteki' arasındaki asimetrik ilişkiyi, 'öteki'nin, etiğin önceliğini savunmaktadır. Mükemmel sevgi, Kierkegaard'da Tanrı'ya duyulan sevgi iken, Levinas'ta 'öteki'ne duyulan sevgi olur.⁶⁷ Levinas 'öteki'ne karşı sonsuz sorumluluktan bahsederken, Kierkegaard Tanrı'ya sevgi ile teslim olmaktan, bağlanmaktan bahseder. Ortaklaştıkları önemli bir nokta ise 'öteki' ile ilişkide Tanrı'nın orta terim durumuna gelişidir. Ben'in 'öteki' ile olan ilişkisine Tanrı'nın dahil oluşunda her iki filozof da 'öteki'nin Tanrısal bir iz taşıdığını kabul eder.⁶⁸ Kierkegaard ve Levinas bu şekilde etik ve dini alanı kesiştirmeyi başarır.

Kierkegaard'da Tanrı'ya varış, rasyonel olmayan, akıl almayan bir sıçrayış ile gerçekleşir. Varılan bu iman noktası, sonsuz teslimiyeti içerir. Sonsuz teslimiyet Tanrı'ya duyulan kusursuz sevgiden gelir. Tanrı hem seven hem de sevilendir. O, Tanrı'ya duyulan kusursuz sevgi karşısında insani sevginin bencil olduğunu, mükemmel olmadığını belirtir.⁶⁹ Levinas'ta ise 'öteki'ne duyulan sonsuz sorumluluk söz konusudur ve bu sorumluluk 'öteki'ne duyulan sevgiyi de içerir. Tanrı aşkın varlığı ile önemini korumakla birlikte Levinas 'öteki'ni, Tanrı'nın yansıdığı yüzü, ben'in önüne koyar. Tanrı'nın insanın muhatabı olmayacağını belirtir. Ben kendini aşan bir varlık ile karşılıklı olamaz ama O'nun yansıdığı yüz ile olabilir.⁷⁰ 'Öteki'nin yüzü taşıdığı Tanrısal iz ve kutsallığı ile 'ben'in önünde durur. Kierkegaard ise

⁶⁴ Levinas, *Sonsuz Tanıklık*, 116.

⁶⁵ Levinas, *Sonsuz'un Etiği*, 87.

⁶⁶ Broothers, "Ethics of Ethics, Law of Laws": Kierkegaard, Levinas and the Aporia of Substantive Identity," 59, 62.

⁶⁷ Casey, "Kierkegaard and Levinas on More Perfect Human Love," 17.

⁶⁸ Prosser, "Conscientious Subjectivity in Kierkegaard and Levinas," 411.

⁶⁹ Casey, "Kierkegaard and Levinas on More Perfect Human Love," 19.

⁷⁰ Prosser, "Conscientious Subjectivity in Kierkegaard and Levinas," 398-399.

paradoksal nitelik taşıyan, akli aşan iman nitelemesinde, bireyi Tanrı'nın huzuruna çıkarır, aralarında karşılıklı, içten ve samimi bir ilişki olabileceğini belirtir ve bu ilişkiyi iman olarak adlandırır.

Kierkegaard'ın komşu sevgisi bağlamında temellendirdiği 'öteki' ile ilişki, bireyin Tanrı'ya olan mutlak bağlılığının sonucudur, yansımasıdır. Komşu sevgisi, kaynağı Tanrı olan, herkesi eşit sayan, bencil olmayan bir sevgidir. Bencillik, Levinas'ta da etik düzlemde dışarıda bırakılması gerek bir unsurdur. Levinas bireydeki bencilliğin adeta kazınması gerektiğini düşünür. Her ikisinde de komşu sevgisi, bireyi bencillikten azade eden bir sevgidir. Komşu sevgisinde düşünürlerin ayrıldığı husus ise Kierkegaard'ın simetrik, Levinas'ın asimetrik bir ilişkiyi işaret etmesi olur. Kierkegaard "Komşunu kendin gibi seveceksin" der. Levinas ise bireyin kendini yok sayarak komşusunu sevmesi gerektiğini belirtir. Etik kimlik ve varoluş 'öteki'nde çakıştığına, Kierkegaard'da karşılıklı olarak birbirini güçlendirir. Levinas'ta ise etik kimlik ve bireysel varoluş birlikte var olamazlar. 'Öteki'nin etik olarak önceliği söz konusudur. Kierkegaard için etik görev, 'öteki'ne bağlılık; benliğe, özgürlüğe izin vermeli, sevgi eşitleyici konumda olmalıdır. Levinas'ta ise etik görev, benliğin üstünde olmalıdır. Bu durumda 'öteki'ne bağlılık özgürlüğü zora sokar ve 'öteki' sevgisi asla eşitlik sağlamaz.⁷¹ Kierkegaard bu asimetrik ilişkiyi benliğin varoluşu açısından bir tehdit olarak değerlendirir.

5. Kierkegaard ve Levinas'ın 'Öteki' Anlayışlarının İmkânının Değerlendirilmesi

Kierkegaard ve Levinas'ın üzerinde durduğu 'öteki' ile ilişki problemi günümüz için de önem arz etmektedir. İnsanın 'öteki' ile paylaştığı yaşamına, 'öteki'ni ne ölçüde, nasıl dâhil edeceği sorusu; çağın değişen koşulları çerçevesinde güncelliğini korumaktadır. Çağdaş dünyanın yeni ilişki biçimleri, 'öteki'nin insan benliği karşısındaki varlığını sorgulanır kılmaktadır. Teknolojinin sağladığı konfor ve kolaylık ile birlikte tek başına yaşama olanağına daha fazla sahip olan insan yine de 'öteki'nin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Ancak 'ben'in 'öteki'ne, 'öteki'nin 'ben'e katkısı düşünüldüğünde sosyal ilişkilerin daha problemlili hale geldiğini görebilmekteyiz. Bu noktada düşünürlerimizin 'öteki' ile ilişkiyi ele alışlarının, bu minvalde ortaya koydukları argümanların günümüzdeki işlevselliğini sorgulamak bahsi geçen problemlere farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Çağdaş toplumlarda öne çıkan bireycilik, insanın kendisini merkeze almasına ve 'öteki'ne belirli ölçüde kapatmasına neden olmaktadır. İnsan her ne kadar çağın araçları ile tek başına yaşamını sürdürebilme yeterliliğine sahip olsa da 'öteki'nin varlığına, onunla ilişki içinde olmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu ilişkinin kaynağı maddesel ihtiyaçlar olabildiği gibi, sevgi, güven, bağlanma gibi manevi ihtiyaçlar da olabilmektedir. 'Öteki' ile ilişki, bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasında destekleyici etkisi ile birlikte bireye 'öteki'nden kaynaklanan sorumluluklar yükleyebilmektedir. Bu sorumlulukları yüklenmek ise bireyi pek de tercih edilir olmamaktadır.

Günümüzde, çoğu insanın basitçe çoğunluktan biri olarak var olmayı, bunun yatıştırıcı etkisinden faydalanmayı tercih etmesi, Kierkegaard'ın 'öteki' ile ilişkide dikkat çektiği 'öteki'nde kaybolma tehlikesini içermektedir. Çünkü bu tercih, 'kendi olma'ya son vermeye varabilecek bir bedele neden olabilmektedir.⁷² Diğer seçenek ise bireyin kendini, özgürlüğünü seçmesidir. Bu seçiminde ise birey, seçim ve eylemlerinde sınır koyabilecek etkenleri bertaraf ederek özgürleşirken bir taraftan da yalnızlaşmaktadır. Burada salt bir yalnızlıktan ziyade 'öteki' ile araçsal bir ilişki söz konusu olmaktadır.

Bireyin 'öteki' ile ilişkisinde 'ben' öncelikli olduğunda bencillik, 'öteki' öncelikli olduğunda benliğin kaybı tehlikesi söz konusudur. Kierkegaard ve Levinas'ın da olumsuzluğunu vurguladığı bencillik, çağımızda mevcut sosyal, siyasi ve ekonomik düzen içinde desteklenmektedir. Ancak herkesin kendi dünyasının merkezi olması, dünyanın merkezinin neresi olacağı sorusunu beraberinde getirmekte bu da bireysel ve toplumsal problemlere yol açmaktadır.⁷³

⁷¹ Broothers, "Ethics of Ethics, Law of Laws": Kierkegaard, Levinas and the Aporia of Substantive Identity," 66.

⁷² Fritz Pappenheim, *Modern İnsanın Yabancılaşması*, çev. Salih Ak. (Ankara: Phoenix, 2002), 22.

⁷³ Albert Borgmann, "Technology and reality. Continental Philosophy Review," *Springer* 4(1), (2013): 16-17.

Artan bireycilik toplumsal bağları tahrip edip, tek yanlı bir biçimde bireyin diğerlerinden bağımsız olduğunun altını çizirken, bu durum karşısında artık başkalarına karşı sorumluluğu dile getirmek zorunlu hale gelir.⁷⁴ Bu bakımdan özellikle çağdaş felsefe içerisinde ‘ben’ ve ‘öteki’ arasındaki ilişkinin önemli bir yer tuttuğunu görürüz.

Çağdaş felsefenin etki kaynaklarından olan Hegel, ‘öteki’nin yerini ‘efendi-köle’ ilişkisi içerisinde açıklarken, ‘öteki’nin varlığını bireyin varoluşu için gerekli ve zorunlu olarak değerlendirir. Kierkegaard’ın aksine Levinas ile benzer şekilde özne/ben varlığına gelmek için diğer öznelerin yani ‘öteki’nin varlığına, ‘öteki’ tarafından tanınmış olmaya ihtiyaç duymaktadır.⁷⁵ ‘Öteki’ problemine değinen düşünürlerden Lacan’a göre benliğin ortaya çıkmasını tetikleyen, ‘öteki’ ile olan ilişkidir. Levinas’ta olduğu gibi önce başkaları ile ilişki sonra benlik gelir. İletişim burada bir sonuç değil koşul durumundadır. Bu sebeple bireyin iç dünyasına ‘öteki’nin girişine izin vermesi gereklidir.⁷⁶ Sartre ise Kierkegaard’ın ‘öteki’ne yönelik olumsuz belirlenimine benzer şekilde başkalarını bir cehennem olarak nitelese de ‘öteki’nin varlığının, kendimi bulabilmem, görebilmem için gerekli olduğunu düşünür. Ona göre ‘ben’in ‘öteki’nin bakışı ile biçimlenmeye ihtiyacı vardır.⁷⁷

Çağdaş felsefede genel olarak ‘ben’in varlığı önce gelmekle birlikte ‘öteki’nin varlığının, göz ardı edilemeyecek bir etkisi söz konusudur. Ancak bu etki olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. ‘Öteki’nin varlığı bahsi geçen çağdaş düşünürler göre bireye kim olmadığını, ‘öteki’nden olan farkını gösterir. Bu anlamda ‘öteki’ bireyin kendi kimliğini oluşturmada önemli bir unsurdur. Evrende bir başımıza olsak ve kendimizin yansıyacağı bir yüzey olmasa kendimizi bilmemiz ya da tanımamız ne kadar mümkün olurdu? Bireyin varoluşunun temel özelliklerinden biri, kendini ‘öteki’ olandan ayırt edebilmesidir. Bunun için ‘öteki’nin varlığına ihtiyaç duyar ve onunla baş edebilmeyi öğrenir.⁷⁸ Birey hem kendi kimliğini oluşturmak hem de bunu yaparken ‘öteki’ benlikler ile bir ilişki ağı içinde olmak durumundadır. ‘Öteki’nin etkisinin aşırılığı bireyin kendi kimlik inşasının eksik kalmasına, aksi ise öteki ile olumlu ilişki kurulamamasına neden olur.

‘Öteki’ ile olan ilişkiye, bireyin ‘kendi olma’ gereksiniminin önceliği çerçevesinde bakan Kierkegaard, bencilliğin motive ettiği araçsal ilişkileri onaylamadığı gibi ötekinin ağırlığı ile benliğin silikleştiği, bireyi bir bütünün birbiri ile aynı parçaları hale getiren tarzda bir ilişkiyi de onaylamamaktadır. Ona göre ‘öteki’ ile kurulan ilişki bireyin ‘kendi olma’sına olanak tanımalıdır. Kendi olmaya olanak tanıyacak ‘öteki’ Tanrı’dır. Kierkegaard bireyin Tanrı ile kuracağı samimi ve içten bir ilişki içinde kendini, kim olduğunu bulabileceğini savunur. Ancak bu varış Kierkegaard için bir son değildir. Birey Tanrı’nın orta terim olduğu bir ilişki içerisinde ‘öteki’ne yönelir. “Ötekini kendin gibi sev.” düsturu ile kurulan ilişki Tanrı karşısında kendini bulan birey için benliğini tehdit eden nitelikten sıyrılmış olur.

Levinas’ın etik anlayışında ise ben, kendinden vazgeçerek ‘öteki’ aracılığı ile Tanrı’ya yaklaşabilecektir. Bireyin kendi varlığını aradan çıkararak, sorgulamaksızın ‘öteki’ne yönelerek Tanrı’ya yaklaşacak olması ‘ben’in kendi varlığı açısından sorgulanabilecek bir durumdur. ‘Öteki’, ucu sonsuzca açık talep etme özgürlüğünü Tanrısallıktan bir iz taşıdığı için hak ediyorsa, Ben’in de aynı Tanrısallığı taşıdığını yadsımamak gerekecektir. Kişinin bedenlen, ruh ve zihnen ‘öteki’ni koruduğu kadar kendini de korumasının, Tanrı’dan uzaklaşmakla ilişkilendirilmesi problemli gözükmektedir.⁷⁹ Ben’in bu denli göz ardı edilmesi makul bulunmamaktadır. Levinas, adeta hiçbirimizin ulaşmayı başaramayacağı bir ideali ortaya koyarak bizi üretici olmayan bir huzursuzluğa ve benliği tahrip eden bir suçluluk duygusuna mahkûm eder gözükmektedir.⁸⁰ Ben ‘öteki’ne mahkûm edilmekte ve bariz bir ‘öteki’ tutkusu, Levinas

⁷⁴ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 140.

⁷⁵ Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 114, 145.

⁷⁶ Diana Gasparyan “Mirror for the Other: Problem of the Self in Continental Philosophy (from Hegel to Lacan),” *Integrative Psychological and Behavioural Science*, Springer Verlag 489, (2014): 12-14.

⁷⁷ Harold J. Blackham, *Altı Varoluşçu Düşünür*, çev. Ekin Uşşaklı. (Ankara: Dost, 2012), 120, 121.

⁷⁸ Gasparyan, “Mirror for the Other: Problem of the Self in Continental Philosophy (from Hegel to Lacan),” 4.

⁷⁹ Feyza Ş. Güngör, “Levinas’ın Öteki Etiğini Badiou’nun Hakikat Etiği Perspektifinden Yeniden Düşünmek,” *Mediterranean Journal of Humanities mjh* VIII/2, (2018): 370.

⁸⁰ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 26.

düşüncesini adeta esir almaktadır. Benim de başkaları için bir ‘öteki’ olduğum düşünülduğünde, ‘öteki’ tarafından benim benliğimin de değerli olduğunun kabulü gereklidir. ‘Öteki’ de benim benliğime değer vermelidir, beni bir insan, bir yurttaş, bir benlik, eşit ve özgür bir varlık olarak tanımalıdır. Bunun yanında ‘ben’ benliğini kazanmak için başkalarının benliğini de hesaba katmalı ve özneler arası düzlemin bir parçası olmalıdır.⁸¹ Bu bakımdan Levinas düşüncesindeki ‘öteki’ ile öngörülen asimetrik ilişki, birey ve toplum açısından problem teşkil etmektedir.

Levinas düşüncesinin eleştirildiği bir diğer nokta ise ‘öteki’ ile kimi kastettiğindeki belirsizlik durumudur. O, ‘öteki’ni simgeleyen yüzün soyut olduğunu, ‘öteki’nin yüzünde kültürel bir motif olmadığını ifade eder. Levinas’ın açıklamasına göre ‘öteki’ ile karşılaşmak için o kişinin derisinin rengini hatta kültürel kimliğini unutmuş olmak gereklidir. Bu bakımdan ‘öteki’nin bir dünya insanı olduğunu anlamak mümkündür.⁸² Bu durumda Kierkegaard’da olduğu gibi ‘öteki’, herkese karşılık gelmektedir. Ancak Levinas’ın ‘öteki’ne dair yakın veya komşu belirleniminde Musevi inancının etkisi olduğu da düşünülmektedir. ‘Öteki’ni tanımlamak için kullanılan komşu/yakın ve yakınlık kavramları Kitabı Mukaddes’in pek çok bölümünde geçmektedir. Buradaki yakınlık ve komşuluk Yahudiler arasındaki bağı işaret etmektedir.⁸³ Levinas ‘öteki’ ile dünya insanını kastediyor gibi gözükse de taşıdığı kültürel bağların etkisi kendini göstermektedir. Levinas’ın ‘öteki’nin konumuna ve değerine ilişkin söylemlerindeki ideallik, bir röportajında kullandığı ifadeler ile büyük bir çelişkiye neden olur. Röportajın yarattığı skandal Levinas’ın inandırıcılığını sorgulanır hale getirir. 1982 yılında Sabra ve Şetila’daki Filistinli sığınmacıların Falanjistler tarafından katledilmesinin ardından katıldığı bir programda, “İsraili’nin ‘öteki’sinin her şeyden önce Filistinli’ olup olmadığı” sorusu karşısında Levinas bu olanağı reddeder.

“Başkası tanımım tamamen farklıdır. Başkası, akraba olması zorunlu olmayan ancak akraba da olabilecek olan komşudur. Bu anlamıyla eğer başkası içinsiniz komşunuz içinsinizdir. Fakat komşunuz, başka komşuya saldırıyor veya haksızca davranıyorsa ne yapabilirsiniz ki? Burada başkalık farklı bir karaktere bürünür. Başkalıkta bir düşmanlık bulabilir ya da en azından kim doğru kim yanlış, kim haklı kim haksız sorularının cevabını bulma sorunuyla yüzleşiriz. Orada yanlış yapan insanlar vardır.”⁸⁴

Levinas’a göre eğer insan Yahudi olarak saldırıya uğramış ise kendisini Yahudi olarak savunmalıdır. Bir Alman olarak değil, bir dünya vatandaşı olarak değil, bir insan hakları savunucusu olarak değil.⁸⁵ Daha önceki yüzün kültürel unsurlardan bağımsız olarak değerlendirmesinin aksine Levinas’ın bu söylemi kendisi ile çelişir. Yahudi olmak durumu değiştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda ‘ötek’inden kastedilene çizilen sınır, Levinas düşüncesinde etik anlayışında ‘öteki’ evrenini küçültür ve üzerinde durduğu vurgu değerini, anlamını kaybeder. ‘Öteki’ne uygulanabilecek şiddetin belli koşullarda makul görünmesi, ‘öteki’ne duyulan sonsuz sorumluluğun yok olmasına neden olur. Levinas’ın düştüğü çelişki savunduğu etik anlayışın inandırıcılığını zedeler.

Sonuç

Hem Hristiyan Kierkegaard hem de Yahudi Levinas, sevginin merkezde yer aldığı dini bir gelenekten gelmektedir. Kierkegaard’da birey Tanrı’ya sonsuz teslimiyette kendini bulurken, Levinas’ta ise birey kendini ‘öteki’ne duyduğu sonsuz sorumlulukta bulur. Bu bakımdan her ikisi de yüksek bir ideal önermektedir. ‘Kendine dönme’ Kierkegaard’a göre insan yaşamında bir gereklilik, insan için tercih edilir, istenilir iyi bir durum iken Levinas’ta bir kaçışa neden olan ıstırap kaynağı durumundadır. Bu bakımdan ‘ben’ kendinden kaçmayı gerektirecek kadar olumsuz değer taşır gözükmektedir. Ancak Kierkegaard için ‘ben’, ona dönmek, onu keşfetmek, sevmek, bulmak için her türlü çaba ve ezaya değer niteliktedir. Kierkegaard ‘ben’ konusunda insan doğasının iyi olduğu kabulünden yanadır. Felsefesindeki “Kendine dön, kendini sev, kendin ol” deyişleri Kierkegaard için ‘ben’in olumlu değer taşıdığının göstergesidir.

⁸¹ Gasparian, “Mirror for the Other: Problem of the Self in Continental Philosophy (from Hegel to Lacan),” 8.

⁸² Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 100.

⁸³ Yusuf Buhurcu, “Emmanuel Levinas’ta Komşuluk Kavramı,” *Kilikya Felsefe Dergisi* sayı:2 (2020): 163.

⁸⁴ Levinas, *Sonsuz Tanıklık*, 291.

⁸⁵ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, 190.

Levinas'ta gördüğümüz 'ben'e yönelik olumsuz tutum 'ben'den çıkma gerekliliği vurgusu, insanın kendine döndüğünde yaşadığı istemezlik, hayal kırıklığı, suçluluk duygusu ile temellenebilir. İnsanın kendine döndüğünde karşılaştığı, onu kendinden kaçmaya sevk edebilir. Ancak etmeyebilir de. İnsan potansiyel olarak iyi veya kötü değere sahip olabilmektedir. Levinas'ın, 'kendinden çıkma' hususundaki ısrarı ile 'ben'in iyiliğine yönelik umutsuzluk içinde olduğunu gösterir. Bu noktada Levinas'ın söyleminde önemli bir çelişki göze çarpar. Eğer 'ben' kötü ise o zaman 'öteki' de kötüdür. Çünkü 'ben' bir başkası için 'öteki' durumundadır. Etiği önceleyen Levinas'ın kötü olan 'ben'den çıkıp başka bir 'ben' olan 'öteki'nde iyiliği yakalayacağı sanısı tutarsızlık içermektedir. Ben merkezcilik, etik alan için kabul görmemekle birlikte, etik 'ben'in tümüyle olumsuz değer taşıdığı, ya da kötü olduğu düşüncesini de barındırmamaktadır. Levinas her ne kadar bunu açıkça ifade etmese de 'ben'den bu denli çıkma isteği Levinas'ın 'ben'e yönelik olumsuz tutumunun göstergesi durumundadır. Levinas'ın bu düşüncesi etiği öne çıkarışı ile de çelişki içermektedir.

Kendi olma yolunda önce kendine dönmenin gerekliliğini vurgulayan Kierkegaard'ın karşısında Levinas'ın 'öteki'ne karşı sonsuz sevgi ve sorumluluk önerisi; insan doğasına, kendiliğine, kendini koruma düşüncesine de aykırı düşmektedir. Levinas, söylemlerinin ütopyikliğinin farkında olmakla birlikte ortaya koyduğu ilkelerin yine de insanları iyilik için çaba göstermeye teşvik edeceğini, ahlaki eylemlere rehberlik edeceğini düşünmektedir. Ancak 'öteki'nin iyiliğinin 'ben'in ıstırabına dönüşmesi olasılığı da mevcuttur. Yeri gelecek 'öteki'nin bencilce isteklerine, hatta kötülüğüne razı olmak etik açıdan nasıl iyi olabilir? Zalimin zulmünden sorumlu olmaktansa neden ona engel olmak öğütlenmesin? Bireyi bu kadar edilgin kılmak, onu bu denli bastırmanın haklı bir gerekçesi bulmak mümkün gözükmemektedir.

Kierkegaard'da ise Tanrı orta terim/aracı olmadan bireyin bencilliğinden sıyrılıp başka birini sevememesi problemdir. İnsanın arada Tanrı olmadan başka birini sevmesi neden mümkün olmasın?⁸⁶ Kierkegaard hem ben hem de 'öteki' açısından 'kendilik' üzerinde engelleyici etki bırakacak ilişkinin karşısındadır. O, bireyleri bir aynılığa sürükleyen, kimlikleri silikleştiren, çıkarıcı ve bencil ilişki biçimlerini eleştirmektedir. Ancak kendine dönen, kendine dair keşfiyle Tanrı'ya yönelen ve ona duyduğu sonsuz sevginin aracılık ettiği yakınıla/komşu ile ilişkiyi onaylamaktadır. Buradaki komşu, Kierkegaard için herkeştir ve herkes ile eşit sevgi temelinde bir ilişkinin imkânı da insan gibi değişken bir varlık için zor gözükmemektedir. Kierkegaard ve Levinas önerdikleri idealler ile insan yaşamının belirgin gerçeklerini göz ardı ediyor görünseler de ortaya koydukları düşünceler 'ben' ve 'öteki' problemine farklı açılardan bakabilmeyi mümkün kılmaktadır. Günümüz insanının öteki ve kendi ile olan ilişkisine yönelik problematik duruma her iki filozof da farklı bakış açıları ile anlam katmaktadır.

⁸⁶ Casey, "Kierkegaard and Levinas on More Perfect Human Love," 25.

Kaynakça

- Acar, Şengün Meltem. "Levinas'ta Aşkınlık Düşüncesine Giriş," *Kaygı* 27, (2016): 93-110.
- Bernasconi, Robert. *Levinas Okumaları*. Çeviren: Zeynep Direk vd., Ankara: Fol Yayınları, 2022.
- Blackham, Harold J. *Altı Varoluşçu Düşünür*. Çeviren: Ekin Uşşaklı, Ankara: Dost, 2012.
- Borgmann, Albert. "Technology and reality. Continental Philosophy Review," *Springer* 4(1), (1971): 59-69.
- Brothers, Robyn. "'Ethics of Ethics, Law of Laws': Kierkegaard, Levinas and the Aporia of Substantive Identity," *Sophia* 38(2), (1999): 54-68.
- Buhurcu, Yusuf. "Emmanuel Levinas'ta Komşuluk Kavramı," *Kilikya Felsefe Dergisi* 2, (2020): 150-68.
- Calin, Rodolphe ve François-David Sebbah. *Levinas Sözlüğü*. Çeviren: Murat Erşen, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Casey, Thomas G. "Kierkegaard and Levinas on More Perfect Human Love," *Irish Theological Quarterly* 75(1), (2010): 15-28.
- Copleston, Frederick. *Hegel*. Çeviren: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2010.
- Evans, Stephen C. *Kierkegaard on Faith and the Self, Collected Essays*. Texas: Baylor University, 2006.
- Ferguson, Robert. *Kierkegaard'dan Hayat Dersleri*. Çeviren: Elif Ersavcı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- Gasparyan, Diana. "Mirror for the Other: Problem of the Self in Continental Philosophy (from Hegel to Lacan). Integrative Psychological and Behavioural Science," *Springer Verlag* 489, (2014): 1-17.
- Gültekin, Ahmet C. "Levinas ile Buber: Ben, Sen ve Başkası," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 52(1), (2012): 15-28.
- Güngör, Feyza Ş. "Levinas'ın Öteki Etiğini Badiou'nun Hakikat Etiği Perspektifinden Yeniden Düşünmek," *Mediterranean Journal of Humanities mjh* VIII/2, (2018): 365-377.
- Hegel, Georg. W. *Tinin Görüngü Bilimi*. Çeviren: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2015.
- İspir, Naci ve Şeyma B. Erdoğan. "Levinas'ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki'yle Birlikte Var Olmak," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18(2), (2014): 47-58.
- Kierkegaard, Soren. "Bilimsel Olmayan Sonlandırıcı Notlar" *Kierkegaard içinde*, Editör: K. Gödelek, 191-257. İstanbul: Say, 2010.
- Kierkegaard, Soren. *Concluding Unscientific Postscript*. Çeviren: Alastair Hannay, Newyork: Cambridge University, 2009.
- Kierkegaard, Soren. *Either/Or, a Fragment of Life*. Çeviren: Alastair Hannay, London: Penguin, 1992.
- Kierkegaard, Soren. *Günlüklerinden ve Makalelerden Seçmeler*. Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Anka, 2005.
- Kierkegaard, Soren. *İroni Kavramı, Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*. Çeviren: Sıla Okur, Ankara: İmge, 2009.
- Kierkegaard, Soren. *Kahkaha Benden Yana*. Çeviren: Nedim Çatlı, İstanbul: Ayrıntı, 2000.
- Kierkegaard, Soren. *Kaygı*. Çeviren: Türker Armaner, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- Kierkegaard, Soren. *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*. Çeviren: E. Murat Bozer, İstanbul: Aylak Adam, 2016.
- Kierkegaard, Soren. *Korku ve Titreme*. Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Ağaç, 2011.
- Kierkegaard, Soren. *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. Çeviren: M. Mukadder Yakupoğlu, Ankara: Doğu Batı, 2014.
- Kierkegaard, Soren. *Two Ages, the Age of Revolution, and the Present Age a Literary Review*. Çevirenler: Howard V. Hong ve Edna H. Hong, New Jersey: Princeton University, 2009.
- Levinas, Emmanuel. *Sonsuza Tanıklık*. İstanbul: Metis, 2003.

- Levinas, Emmanuel. "Başkasının Yerinde Olma" *Levinas* içinde, Editör: Ö. Gözel, 227-280. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Levinas, Emmanuel. "Öteki İnsanın Hakları," Çeviren: Özkan Gözel, *Tezkire* 38-39, (2004): 126-129.
- Levinas, Emmanuel. "Sonsuz'un Etiği" *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler Kıta Felsefesi Tartışmaları Richard Kearney* içinde, Çeviren: H. Arslan, 75-96. İstanbul: Paradigma, 2010.
- Levinas, Emmanuel. *Totality and Infinity, an Essay on Exteriority*, Çeviren: A. Lingis Hingham, London: Kluwer. 1979.
- Marino, Gordon D. *Kierkegaard in the Present Age*. Milwaukee: Marquette University, 2001.
- Maybee, Julie E. "Kierkegaard on the Madness of Reason, Man and World," *Continental Philosophy Review* 29, (1996): 387-406.
- Moore, Charles E. *Provocation, Spritual Writtings of Kierkegaard*, 2001. <http://www.bruderhof.com/e-books/Provocations.htm>
- Morris, Thomas F. "Kierkegaard on Despair and the Eternal," *Sophia* 28, (1989): 21-30.
- Pappenheim, Fritz. *Moden İnsanın Yabancılaşması*. Çeviren: Salih Ak, Ankara: Phoenix, 2002.
- Prosser, Brian. T. "Conscientious Subjectivity in Kierkegaard and Levinas," *Continental Philosophy Review* 35, (2003): 397-422. Kluwer Academic Publishers.USA
- Taşdelen, Vefa. *Kierkegaard'da Benlik ve Varoluş*. Ankara: Hece, 2004.